

Foto's die geen schade berokkenen aan de bewoners van dezen rooversburch': Eerste nestplaats van Slechtvalk, Schiermonnikoog 1926

Kester Freriks

Een houten kist ligt op zijn kant in ruig terrein van helmgras en zand. Schuin erachter staat een baken, geplant in een begroeiide heuvel met lage struiken, vermoedelijk duindoorn. In de kist is zand gewaaid. Het is 24 juni 1926. De Nederlandse vogelkenner en fotograaf G. A. Brouwer heeft van deze kist een foto genomen. Er is een bijzonderheid aan verbonden: het is de horst van een Slechtvalk, de *Falco peregrinus*. Deze eerste geregistreerde nestplaats bevindt zich temidden van een kolonie zilvermeeuwen, die we trouwens op de foto niet zien. De kist ligt er volkomen verlaten bij.

Diverse ornithologische publicaties maken melding van dit eerste geregistreerde broedgeval van de Slechtvalk in Nederland. De *Ecologische Atlas van de Nederlandse Roofvogels* (1996; vierde druk) van Rob G. Bijlsma tekent aan: '1926: Schiermonnikoog. Grondnest in stuifduinen. Het enige jong werd geringd; het werd niet onwaarschijnlijk geacht dat onbekenden de eieren of jongen uit dit nest hadden verwijderd. Eind juni zwierf het enige jong op aanzienlijke afstand van het nest rond in gezelschap van een der ouders.'

Bijlsma baseert zich hierbij op twee artikelen van Brouwer in *Ardea*, te weten 'Falco peregrinus Tunst. en *Larus fuscus affinis* Reinh. broedvogel in Nederland' uit 1927 (*Ardea* 16: 4-10) en 'Een tweede geval van broeden van *Falco peregrinus* Tunst. in Nederland van 1930' (*Ardea* 29: 66-67). De afkortingen Tunst. en Reinh. staan voor de taxonomen Tunstall en Reinhardt, naamgevers van genoemde soorten. De *Larus fuscus affinis* was destijds de Latijnse naam voor de Britse Kleine Mantelmeeuw.

Uit overwegingen van strikte geheimhouding geeft Brouwer geen nadere aanwijzingen, zelfs het eiland Schiermonnikoog noemt hij niet. Hij opent zijn eerste artikel in *Ardea* als volgt: 'Het afgelopen jaar (1926) constateerde ik het broeden van een paar Slechtvalken binnen onze landsgrenzen. In het nest bevond zich slechts één jong, dat ik in handen heb gehad om te ringen. Dit jong had groote donkere oogen en krachtige, geeliggrauwe pooten, terwijl zijn slagpennen al uit de spoelen te voorschijn kwamen. (-) Het is later veilig uitgevlogen.' Na vergelijking met afbeeldingen uit naslagwerken, waaronder *The Peregrine Falcon at the Eyrie* (Londen, 1913) van F. Heatherly, schat Brouwer de juveniele valk op drie weken. Hij vervolgt: 'Nadere bijzonderheden over de nestplaats en het gedrag der oude vogels ten opzichte van hun omgeving moeten in het belang van dit broedpaar verzwegen worden. Wel kan ik mededelen dat de beide oude vogels zeer waakzaam waren en onafgebroken alarmeerden zoolang ik mij in de buurt van het nest ophield.' Aan herkenbare prooiresten vond Brouwer bij het nest Spreeuw *Sturnus vulgaris*, Merel *Turdus merula*, Goudplevier *Pluvialis apricaria* en

drie geringde Postduiven *Columba livia*. Twee van deze duiven waren van Engelse herkomst, thuishorend nabij Lancaster en Glamorgna. Deze vogels zijn verloren gegaan, aldus Brouwer, 'op een wedvlucht over het Kanaal uit Bretagne'. De derde duif was afkomstig uit België.

Terecht constateert Brouwer dat het nestelen van Slechtvalken in ons land 'in zooverre merkwaardig [is], dat een geschikte *nestgelegenheid* voor deze soorten binnen onze grenzen niet voorhanden is. Want de Slechtvalk broedt in alle ons omringende landen hoofdzakelijk aan de rotswanden [Groot-Brittannië en Ierland], België, Frankrijk, Midden- en Zuid-Duitschland en Denemarken; in Noord-Duitschland daarentegen gewoonlijk op boomen in oude nesten van kraaien, roofvogels en reigers.' De *Ecologische Atlas* merkt op: 'De Slechtvalk behoort tot die soorten waarvan niet goed valt te beredeneren waarom Nederland wel voldoet als overwinteringsgebied, maar niet behoort tot het vaste broedgebied.' Toch komt de *Atlas* op een aantal van zeventien geregisteerde territoria of broedgevallen tussen 1926 en 1992.

In zijn tweede artikel maakt Brouwer opnieuw melding van het broedgeval 'binnen onze landsgrenzen'. Op 8 en 22 april 1930 toog hij opnieuw naar Schiermonnikoog, ook nu zonder het eiland te noemen, en beschrijft een andere broedplek. Bij het nest vindt hij prooiresten van *Larus canus*, de Stormmeeuw.

Foto's, genomen op 22 april 1930, die 'wel geen schade zullen berokkenen aan de bewoners van dezen rooversburcht' plaatst Brouwer in *Ardea*. Niet hij nam de foto's, maar ornitholoog G.J. van Oordt (1892-1963) en collega-vogelkenner, Fr. Haverschmidt. Prof. Dr. van Oordt is trouwens schrijver van de inleidingen op *Zien is Kennen!* (1937) en de Nederlandse bewerking van R.T. Petersons *Vogelgids voor alle in ons land en overig Europa voorkomende vogelsoorten* (1954) in de Nederlandse bewerking van Mr. J. Kist. Maar dit terzijde.

De beide *Ardea*-foto's laten dus het tweede broedgeval zien op Schiermonnikoog. De valken kozen een duinhelling, begroeid met helmgras, die oprijst vanaf het vlakke zand. In de woorden van Brouwer: het ligt 'op den top van een steil afgestort zandduintje'. Tussen de stugge begroeiing ligt inderdaad het nest met twee eieren verscholen. Dit moet Oost-Schiermonnikoog zijn, net als het eerste geval trouwens. Hier, bij Willemsduin en Balg, komt deze vegetatie voor. De onderschriften luiden: 'Fig. 1 – Nestplaats van *Falco peregrinus* Tunst. Nederland, 22 april 1930.' En 'Fig 2 – Legsel van de *Falco peregrinus* Tunst. Oorspronkelijk waren er 3 eieren geweest. Eenige veerballen zijn op den voor- en achtergrond zichtbaar. Nederland, 22 april 1930.' De omzichtigheid van de auteurs om het nest niet te verraden is groot. Hoewel de Slechtvalken de nestgelegenheid kozen in een onafzienbare vlakke, is het toch niet een zeer bijzondere plek. Met enige fantasie kun je in het loodrecht oplopende duin een klif zien.

Nu terug naar het eerste broedgeval uit 1926. Tot zover bekend in ornithologische kringen heeft G.A. Brouwer zijn foto's hiervan nooit gepubliceerd. Kort geleden kreeg ik van de heer Dr. P.J. Verkruijssse, Conservator Artis Bibliotheek aan de

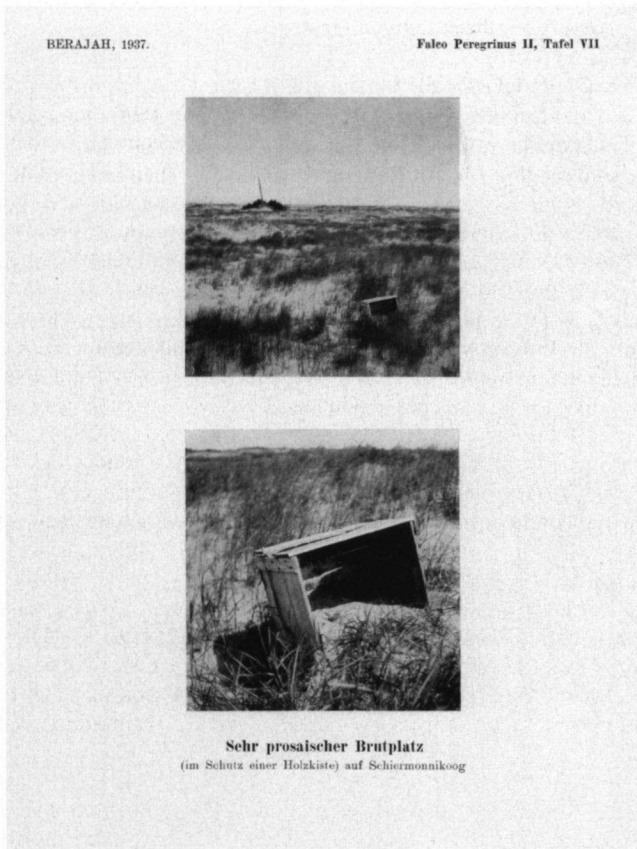
Plantage Middenlaan 45 in Amsterdam, de melding van een vondst. In het Magazijn Artis Bibliotheek doken enkele exemplaren op van de zo goed als onvindbare en in elk geval kostbare *Berajah*. *Zoographia infinita*, een reeks zoölogische studies van de hand van Dr. med. h.c. O. Kleinschmidt. De volledige titel van deze aflevering luidt: 'Falco Peregrinus II. Eine zweite Monographie des Weltformenkreises des Wanderfalken. Mit 8 Tafeln, 8 Sonderblätter und 5 Textbildern.' Otto Kleinschmidt heeft deze studies in eigen beheer uitgegeven in 'Halle a. S.' ofwel Halle am Saale, een plaats in het voormalige Oost-Duitsland niet ver ten westen van Leipzig. Kleinschmidt begon deze tweede monografie over de Slechtvalk in 1933 en sloot die af in 1937. In de openingszin stelt hij: 'Die erste Monographie, 126 Seiten, 2 Tabellen und 44 Tafeln, enthaltend, erschien in den Jahren 1912 bis 1928.' Onder signatuur 307:14 (59) is de *Berajah* in de Artis Bibliotheek terug te vinden.

Ik kan nu niet op alle tekstdetails ingaan, maar het moet gezegd dat Kleinschmidts werk van een indringende detaillering getuigt. Hij heeft in zoölogische en natuurhistorische musea wereldwijd alle balgen van Slechtvalken bestudeerd en beschreven. Kleinschmidt blijkt geobsedeerd door systematiek. Hoe zijn de talrijke uiteenlopende soorten en ondersoorten van de *Falco peregrinus* te rubriceren? Hij neemt fraai ingekleurde tekeningen op van ondersoorten als de Slechtvalk van de Britse Eilanden, van Siberië, Noord-Pacific, oostkust van Noord-Amerika, West-Afrika, Arabië, India, Australië tot aan Chili toe. Hij beschrijft jachttechnieken, de ontwikkeling van het verenkleed van juveniele valken en het broedgedrag. In het omineuze jaar 1933 schrijft Kleinschmidt over de taxonomie in het algemeen: 'Man hat die Wahl, entweder die Rassenforschung zu gunsten des Systematik zu vergewaltigen, oder die Systematik zu Gunsten der Rassenforschung zu reformieren.' Ofwel: 'Men heeft de keuze ofwel het rassenonderzoek ten gunste van de systematiek aan te passen ofwel de systematiek ten gunste van het rassenonderzoek te wijzigen.' Kiest men voor het laatste, aldus Kleinschmidt, dan is het onmogelijk elke trekvogel die Duitsland passeert te determineren. Men moet dus de variëteiten aanpassen aan de systematiek.

De volgende vergelijking kan ik de lezer niet onthouden: 'Die Systematik muss einer tüchtigen Hausfrau ähnlich sein, die in Ihrem Hause...' Ofwel: 'De systematiek moet als een ijverige huisvrouw zijn, die in haar huis geen stofje laat liggen en die geen wanorde duldt, maar tijdens het opruimen mag zij geen pasteltekeningen met de stofdoek uitwissen en belangrijke documenten van de schrijftafel in de prullenbak vegen.'

En dan zijn er opeens de beide onvergelijkbaar mooie zwart-wit foto's. Een aangespoelde, gekantelde kist in de ruige verlatenheid, verscholen tussen helmgras. Het onderschrift luidt: 'Sehr prosaischer Brutplatz (im Schutz einer Holzkiste) auf Schiermonnikoog'. En voorts onthult Kleinschmidt de nadere bijzonderheden, onder meer fotograaf G.A. Brouwer die in 1926 wel maar in 1930 niet de foto's van het valkennest maakte. Onder de kop 'Erklärung zu Tafel VII' staat: 'Ein merkwürdiger

Brutplatz, nicht an unzugänglicher Bergwand, sondern zu ebener Erde...' In vertaling: ,... maar op vlakke grond en niet in de beschutting van een nis in een rots, maar in een oude houten kist. Mijnheer G.A. Brouwer fotografeerde de broedplaats op het Waddeneiland Schiermonnikoog aan de Nederlandse kust temidden van een zilvermeeuwenkolonie op 24 juni 1926. In de kist lag de geringde poot van een postduif. De op de bovenste foto zichtbare stok was een geliefde uitvliegplek van de valken. Men komt op de gedachte, of het niet geprobeerd moet worden voor de Slechtvalken op rotswanden of ruïnes broednissen in te richten, als hij het niet versmaadt van een dergelijke gelegenheid gebruik te maken.' Met andere woorden: plaats kisten tegen de rotsflank, en de vogel krijgt er nestgelegenheid bij.

De betreffende nestplaats van Slechtvalk op Schiermonnikoog, 24 juni 1926 (G.A. Brouwer in Kleinschmidts Berajah, Zoographia Infinita) (met dank aan Jip Binsbergen, assistent-conservator Artis Bibliotheek, Amsterdam). *Nest site of Peregrine Falcon on Schiermonnikoog, 24 June 1926 (from Kleinschmidt's Berajah, Zoographia Infinita).*

Kleinschmidts toelichting wijkt in een opzicht af van Brouwers eigen tekst in de *Ardea* van 1927: Brouwer meldt, anders dan de *Berajah*, '3 geringde Postduiven'. De Nederlander is op de hoogte van Kleinschmidts onderzoek. In de lijst van geraadpleegde 'Literatuur' staat onder Noord-Duitsland vermeld als nestelplaats Mecklenburg en als bron: 'Kleinschmidt, O., Falco peregrinus, Berajah, 1913, Tafel XIV.' Ook het territorium in 'Ostpreussen' is bekend uit de *Berajah*.

Na deze prozaïsche Hollandse broedplek memoreert Kleinschmidt de Duitse horsten van de Slechtvalk. Onder de kop 'Poetische Brutplätze' staan rotswanden en kliffen afgebeeld langs de Rijn, met name de Drachenfels en de Epeler Ley. De subtekst luidt: 'Die Luft is kühl und es dunkelt, und Ruhig fliesset der Rhein. Der Falco Peregrinus stirbt in Deutschland nicht aus.'

Summary

Freriks K. 2010. First breeding of Peregrine Falcon *Falco peregrinus* in The Netherlands: Schiermonnikoog, 1926. De Takkeling 18: 90-94.

The first known breeding case of Peregrine Falcons in The Netherlands took place on the island of Schiermonnikoog in 1926. The nest was inside a wooden box on the ground in sparsely vegetated dunes amidst a colony of Herring Gulls *Larus argentatus*. The breeding site was discovered and photographed by G.A. Brouwer on 24 June 1926, and subsequently published in *Ardea* 16 (1927): 4-10, without providing details as to the precise location (to avoid disturbance). The photographs, and the identity of the exact location, were eventually published by Otto Kleinschmidt in his extensive monograph of *Falco peregrinus* in *Berajah*, Zoographia Infinita. The plates are reproduced here, and commented upon.

Informatie:

Kester Freriks is, behalve romanschrijver, auteur van twee ornithologische werken: *De valk. Over valkerij en wilde vogels* (Amsterdam, 2008) en *Vogels kijken. Alle driehonderd Nederlandse vogelsoorten* (Amsterdam, 2009). Op de Landelijke Roofvogeldag op 13 februari in Meppel zal hij voorlezen uit deze beide boeken. www.kesterfreriks.nl, www.biodiversitylibrary.org/item/35176, www.uba.uva.nl, www.artis.nl